

І.М. Чучка, Р.І. Молдавчук

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ*

У статті зроблено спробу визначити основні принципи забезпечення економічної безпеки України, розкрити внутрішні і зовнішні загрози економічній цілісності держави. Підкреслено важливість підтримки вітчизняної економічної стабільності шляхом проведення максимально вигідного та ефективного транскордонного співробітництва.

Ключові слова: економічна безпека, економічна інтеграція, економічна стабільність, транскордонне співробітництво.

Літ. 12.

И.М. Чучка, Р.И. Молдавчук

ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье сделана попытка определить основные принципы обеспечения экономической безопасности Украины, раскрыть внутренние и внешние угрозы экономической целостности государства. Подчеркнута важность поддержки отечественной экономической стабильности путем проведения максимально выгодного и эффективного трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическая интеграция, экономическая стабильность, трансграничное сотрудничество.

I.M. Chuchka, R.I. Moldavchuk

CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

The article presents an attempt to determine major principles in maintaining economic security of Ukraine; internal and external threats to economic integrity are revealed. The importance of support for national economic stability by means of maintaining most profitable and efficient cross-border cooperation is emphasized.

Keywords: economic security; economic integrity; economic stability; cross-border cooperation.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності у 1991 р. і дотепер Україна проходить фазу посткомуністичної трансформації. Перехід до консолідованої демократії у політичній сфері передбачає функціонування політико-державних інститутів на засадах вільної конкуренції та виборності, у соціальній сфері – розвиток суспільства на принципах громадянськості та дотримання верховенства закону, в економічній сфері – поступовий відхід від командно-адміністративних засобів управління та розвиток ринкової економіки. У цьому контексті, враховуючи останні тенденції, спричинені глобалізацією економіки, необхідно на рівні держави розробити практичну програму дій із забезпечення української економічної безпеки. Разом з тим, Україна є державою, яка географічно зобов'язана вести активну прикордонну діяльність і здійснювати транскордонне співробітництво з найближчими країнами-сусідами. Тому важливо визначити ступінь відповідності між активністю України у сфері транскордонного співробітництва та прагненням країни набути

* статтю підготовлено на основі доповіді на Міжнародному науковому семінарі «Інформатика та економіка – 2010» (21–27 лютого 2010 р., м. Хургада, Єгипет).

членства у провідних політико-економічних та військово-політичних організаціях Західної Європи, а також можливі загрози економічній безпеці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо ґрунтовно зміст транскордонного співробітництва, державної регіональної політики України проаналізовано З. Варналієм. Також З. Варналій формулює актуальні проблеми і визначає шляхи забезпечення економічної безпеки України [2, 25]. Н. Мікула досліджує транскордонне співробітництво між Україною та прикордонними євро регіонами, визначає основні методологічні аспекти системи євро регіонального співробітництва України на сучасному етапі [6, 113], сучасного стану та перспектив розвитку транскордонного співробітництва на Закарпатті як прикордонної території. С. Мітряєва висвітлює вплив розширення Європейського Союзу у 2004–2008 рр. на транскордонне співробітництво України з центральноєвропейськими країнами-сусідами, сучасний стан і перспективи розвитку транскордонного співробітництва на Закарпатті як прикордонної території [7, 88]. Ю.В. Макогон аналізує стан економічної безпеки за умов європейської інтеграції України та рівень адаптації спеціальних правових режимів діяльності до стандартів ЄС [3, 378].

Метою дослідження є визначення пріоритетних векторів здійснення Україною транскордонного співробітництва, враховуючи основні напрями забезпечення економічної безпеки країни. Визначена мета зумовила постановку та розв'язання таких дослідницьких завдань:

- визначення специфіки економічної безпеки України;
- пояснення основних економічних характеристик української регіональної співпраці з сусідніми країнами;
- окреслення групи країн найбільш актуальних на сучасному етапі для здійснення транскордонного співробітництва з Україною;
- визначення групи внутрішніх і зовнішніх чинників забезпечення економічної безпеки України;
- розкриття механізму забезпечення економічної безпеки у сфері транскордонного співробітництва України;
- охарактеризувати стан економічної безпеки у контексті європейської інтеграції України.

Основні результати дослідження. Економічна безпека – це стан держави, за якого вона має можливість створювати і розвивати ефективні умови для перспективного розвитку державної економіки та зростання добробуту громадян.

По суті, економічна безпека держави являє собою комплексну систему, яка створюється завдяки виконанню конкретного плану дій. Економічна безпека країни включає декілька напрямів розвитку:

- демографічний;
- екологічний;
- ресурсний;
- продовольчий;
- енергетичний;
- інформаційний.

Після здобуття незалежності Україна розпочала розвивати власну економічну систему, здійснюючи поступовий перехід від планового командно-адмі-

ністративного до ринкового типу економіки. Протягом малоефективних економічних реформ 1991–2009 рр. виникла та існує значна кількість проблем економічного та соціального характеру, які в комплексі суттєво впливають на стан економічної безпеки. До цих проблем насамперед слід віднести науково необґрунтовану реструктуризацію та хаотичне реформування галузей народного господарства, неконтрольовані і неефективні приватизаційні процеси, що призвело до виникнення величезної зовнішньої заборгованості, руйнування стабільних зв'язків і традицій в освіті, медицині, культурі та правоохоронній системі. Ці та інші негативні явища звели до значного падіння виробництва, збільшення економічної залежності від інших держав та міжнародних організацій, некерованої інфляції, масового збідніння населення, відтоку розумового потенціалу нації, погіршення демографічної ситуації в країні.

Україна є державою, яка межує з 7 країнами. Чотири з семи сусідів України є членами Європейського Союзу та НАТО. Тому, враховуючи вітчизняне пострадянське минуле та посткомуністичні тенденції політико-економічного розвитку наших сусідів – країн Центрально-Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія), важливим є визначення ступеня залежності основних засобів забезпечення економічної безпеки України від специфіки здійснення української політики транскордонного співробітництва з цими країнами.

Загалом, транскордонне співробітництво прикордонних областей України і сусідніх країн можна розділити на три основні напрями реалізації:

1. Транскордонне співробітництво, яке відбувається на кордоні України з країнами-членами ЄС.
2. Транскордонне співробітництво у пострадянському прикордонні з колишніми радянськими республіками (Росія, Білорусь, Молдова).
3. Прибережна співпраця між Україною та Туреччиною.

Якщо аналізувати економічну взаємодію між Угорщиною та Україною на конкретному регіональному рівні, то співпраця між Закарпатською та Саболч-Сотмар-Берегською областями є найбільш інтенсивною та ефективною. Для транскордонної співпраці між цими двома регіонами сусідніх країн характерним є наявність дієвої Концепції спільного розвитку прикордонних територій. Загальна мета та основні завдання Концепції, які визначають принципи стратегії розвитку українсько-угорського співробітництва, – це «сприяння суспільному згуртуванню, підвищення якості життя населення прикордонного регіону за умов максимального використання наявних можливостей транскордонного співробітництва» [4, 73]. Загалом, Угорщина є важливим партнером в інвестиційному співробітництві, на її частку припадає 6,25% обсягу прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку Закарпатської області. На початку 2006 р. на Закарпатті діяло понад 180 українсько-угорських підприємств. Обсяг угорських інвестицій, вкладених в ці підприємства, становить 25,6 млн дол. США.

На сучасному етапі транскордонне співробітництво між Словаччиною та Україною залишається практичним і дієвим засобом зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем. Ці заходи проходять у межах фінансування програми "Interreg III A TACIS" – «Україна-Угорщина-Словач-

чина». Відповідно до умов цієї програми Закарпаття визначено цільовим регіоном. Обсяг фінансування для українських проектів становив 4,0 млн євро [10].

Слід зазначити, що політико-економічні відносини між Україною і Польщею мають достатньо специфічний, але разом з тим стабільний характер. В основі принципів транскордонного співробітництва лежать чинники географічного та економіко-господарського характеру, які є спільними для обох країн. По-перше, Україна та Польща розташовані у регіоні Центрально-Східної Європи. Це безпосередні сусіди, взаємний кордон яких складає 542 км. Очевидним є те, що через територію Польщі, а особливо України пролягає так звана «історико-стратегічна межа» між Росією та рештою Європи. В контексті економічної безпеки України у сусідських стосунках з Польщею важливо наголосити, що, незважаючи на певні розбіжності, які існують у політиці та економічному розвитку обох країн, Польща зацікавлена у добросусідських стосунках з Україною. Для Польщі важливим і необхідним є наявність на східно-європейському кордоні стабільного економічного та політичного партнера.

Щодо українсько-румунського транскордонного співробітництва, то слід зазначити, що «враховуючи загальноправову неврегульованість двосторонніх українсько-румунських міждержавних відносин, суттєвим є те, що транскордонне співробітництво між нашими країнами розвивається найскладніше» [8, 10]. Економічні взаємовідносини між Румунією та Україною останнім часом розвивалися завдяки підтримці різних фондів, зокрема програмі "TACIS – PHARE" – «Україна-Румунія». У межах цієї програми передбачено обсяг фінансування українських проектів у розмірі 6,5 млн. євро; румунських проектів – 38,284 млн. євро [10].

Неоднозначними є останні міжнародні суперечності між двома сусідніми державами Румунією та Україною щодо острова Зміїний. У результаті міжнародного судового рішення частина острівної території відійшла у користування Румунії. Це призвело до того, що Україна втратила території з достатньо високим рівнем покладів нафти та газу. Зрозуміло, що економічній безпеці України було нанесено суттєву шкоду.

Специфіка транскордонного співробітництва України з Росією, Білорусією та Молдовою визначається під впливом чинників не так економічного, як політичного характеру. Після розпаду Радянського Союзу, в тому числі для економічної співпраці, була створена Співдружність Незалежних Держав. Але в подальшому ця міжнародна організація показала свою неефективність і недієздатність. Разом з тим, підтримка позитивних відносин з Російською Федерацією, незважаючи на суттєві політичні розбіжності, є одним з найважливіших стратегічних завдань української влади на сучасному етапі. Якщо в економічній співпраці України з Білорусією та Молдовою визначальним є саме чинник взаємної економічної вигоди, то зовнішньоекономічна українсько-російська співпраця має більшою мірою політичне забарвлення.

Окрім цього, необхідно враховувати стан взаємовідносин України та Росії в енергетичній сфері. З одного боку, російське керівництво в останні роки суттєво підвищило ціна на газ, з іншого – відбувся перехід на економічні відносини між обома країнами відповідно до європейських вимог ринку. У цьому кон-

тексті для України на рівні забезпечення економічної безпеки стратегічно важливим є збереження власної газотранспортної системи. Тим більше, що для провідних країн Європейського Союзу (Німеччина, Франція) як значних експортерів російського газу важливим є насамперед збереження позитивних політичних та економічних взаємовідносин з Російською Федерацією.

У сучасному глобалізованому світі власна безпека становить визначальну складову політики кожної держави. Серед країн, які знаходяться у процесі системних трансформацій, забезпечення економічної безпеки має бути стратегічною метою. Тому після 1990–1991 рр. і дотепер невдачі у сфері ринкових перетворень вітчизняної економіки тісно пов'язані із забезпеченням економічної безпеки країни. Однозначним є те, що на початку XXI ст. економічну безпеку будь-якої країни гарантує лише конкурентноспроможна економіка, а саме: ринково організована відкрита економічна сфера.

Загалом, для вирішення проблем національної економічної безпеки необхідно проаналізувати внутрішні та зовнішні чинники впливу на економіку.

У системі внутрішніх економічних чинників вирішального значення для забезпечення економічної безпеки України набуває державна структурна політика та її інституційне забезпечення. В основі реалізації цього стратегічного завдання мають бути інституційні економічні перетворення ринкового типу. Насамперед це оптимізація структури форм власності, формування прошарку ефективних власників і стратегічних інвесторів, проведення податкової реформи. Світовий економічний досвід виробництва наукоємної продукції доводить, що організаційно-інституційною базою цього процесу є так звані макротехнології і міжгалузеві виробничі комплекси. Саме макротехнології є передумовою конкурентноспроможної структурно-промислової політики.

Зовнішні чинники економічної безпеки стосуються всіх сфер зовнішньо-економічної діяльності України – торгівлі, кредитування, інвестування, трудової міграції. Для України характерною є достатньо нестабільна структура експорту з її концентрацією в секторах з переважно ціновою конкуренцією. На сьогодні 3/4 експорту України становлять товари, які є або сировиною, або напівфабрикатами з невисокою доданою вартістю. Тому на реалізацію таких товарів не впливає технологічний рівень виробництва та якісні характеристики конкурентноспроможності.

Одним із найбільш важливих зовнішніх чинників забезпечення економічної безпеки України є специфіка обсягів і структури іноземного інвестування. Для України це незначні інвестиції, які не в змозі порушити безпечні для національного розвитку критерії іноземного впливу або інвестиційний макробаланс. Але потрібно передусім наголошувати на якості іноземних інвестицій. В ідеалі інвестиції мають залучатися у пріоритетні ефективні господарські проекти, які виробляють конкурентноспроможні товари. Якщо це не реалізувати на практиці, то Україна буде і в подальшому випускати нерентабельні товари, зокрема металургійна та хімічна промисловості, які надходять на малоприбуткові ринки переважно через бартерні схеми. Це унеможливує капіталовкладення, необхідні для оновлення виробництва і виходу на більш прибуткові зарубіжні ринки (зокрема, країни Європейського Союзу). Ще однією внутрішньою загрозою економічної безпеки України є непрозорість каналів іноземно-

го інвестування. Причиною цього є практична відсутність у країні моніторингу реальної ефективності іноземних інвестицій.

Принципово важливою з точки зору економічної безпеки України є проблема зовнішньої заборгованості. У контексті виходу зі світової економічної кризи збільшення іноземного кредитування України створює реальну економічну загрозу для теперішнього та майбутнього покоління українців.

Для більшості країн з перехідним типом економіки складність економічної ситуації значною мірою компенсувалося встановленням стратегічного партнерства з більш розвинутими та могутніми партнерами (країн Прибалтики з ЄС, Білорусії з Росією). Україна, задекларувавши відносини стратегічного партнерства з практично всіма країнами та міжнародними організаціями (Російська Федерація, США, НАТО, ЄС), насправді лише відстоює принцип кількості, а не якості економічної співпраці. Ще у 1993 р. Верховна Рада України задекларувала двовекторність реалізації зовнішньої економічної політики України у нормативно-законодавчому акті «Основні напрями зовнішньої політики України» [1], що мало здійснити позитивний вплив на економічну ситуацію в країні. Але на практиці східний і західний напрями проголошеного стратегічного, в тому числі економічного партнерства, не сприяли покращенню складної економічної ситуації в Україні. Так, все більш актуальною стає залежність України від поставок енергоносіїв з Росії, яка є основною причиною дефіциту торговельного балансу України.

Проблематичною залишається реалізація західного вектора економічної політики у контексті підтримки економічної безпеки України. Якщо в політичній сфері Україна досягла достатньо стабільних відносин з ЄС і НАТО, то українське економічне співробітництво з країнами-членами Європейського Союзу є малоефективним. Офіційно проголошені наміри України ввійти до європейської економічної спільноти поки що не знаходять суттєвої підтримки у ЄС, особливо серед найбільш впливових членів цієї міжнародної організації – Франції та Німеччини.

Висновки. Отже, для забезпечення економічної безпеки України крізь призму транскордонного співробітництва необхідно вирішити такі завдання:

- забезпечення державної підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в пріоритетних територіальних, насамперед прикордонних, і галузевих секторах ринку Російської Федерації, країн СНД та ЄС;

- виявлення та використання економічних переваг України як транзитної держави;

- розробка ефективного механізму створення спільних з іноземними власниками об'єктів виробничого та торговельного призначення;

- вирішення разом із зарубіжними партнерами основних геоекономічних і геополітичних проблем, зокрема наслідків створення спільного кордону між Україною та Європейським Союзом. Показовим у цьому плані є розв'язання територіальних претензій щодо острова Зміїний з боку Румунії.

Якщо буде відсутньою позитивна реакція на вирішення цих проблем з боку українських країн-сусідів, однозначно ускладниться не лише економічне становище України, але й зміниться її статус як країни, яка здатна забезпечити стабільність і безпеку східного регіонального та західноєвропейського вектору.

Здійснюючи транскордонне співробітництво, сучасна українська влада має чітко усвідомлювати, що для ЄС важливим є сусідство не з економічними дотаційними територіями, а зі стабільними в економічному та політичному плані партнерами. Разом з тим, останнім часом помітним є те, що у економічній співпраці країн ЄС з прикордонними територіями відбувається зміна такої достатньо консервативної позиції, «нова регіональна парадигма полягає в тому, що в умовах мережі просторового розвитку «периферійний», «провінційний» не обов'язково означає щось слабке, так само, як і «центральне положення» не завжди неминуче пов'язане з економічним процвітанням» [12, 350]. Тому станом на 2010 р. концепція розвитку прикордонних регіонів Європи, що розглядається крізь призму транскордонного співробітництва, полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги.

Для досягнення економічної стабільності Україні необхідно розробити державну комплексну програму співробітництва з найбільш значними економіками у світі, оскільки керуючись тільки фрагментарними засобами в цій галузі, українська влада досягла небагато. Головною метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва і підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України. Найбільш дієвим засобом досягнення цієї мети є впровадження ефективної політики регіонального розвитку.

1. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховна Рада України від 02.07.1993 №3360-ХІІ // zakon1.rada.gov.ua.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
3. Єгорова О.О., Макогон Ю.В. Адаптація спеціальних правових режимів економічної діяльності в Україні до стандартів ЄС // Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
4. Концепція спільного розвитку прикордонних територій України і Угорщини. – Ужгород, 2003. – 97 с.
5. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія. – К.: Логос, 2008. – 352 с.
6. Мікула Н. Перспективи розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС // Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: Матеріали міжнародної конференції / Гол. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 113–119.
7. Мітряєва С. Роль карпатського регіону у відпрацюванні нових моделей візової політики на кордоні ЄС та України // Карпатський регіон та його роль у забезпеченні безпеки і співробітництва у Європі: Матеріали міжнародної конференції / Гол. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – С. 88–105.
8. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з Центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «Єврорегіони Україна». – К., 2004. – 265 с.
9. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів: соціолого-політологічний аналіз: Монографія. – Ужгород, 2008. – 320 с.
10. Україна: Стратегічні пріоритети, аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
11. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
12. Klojcnik J. The Transfrontier Regional Cooperation Model for Northern-Eastern Slovenia // Regional Contact. – 1997. – №12.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2010.